

מדור מחשבת ישראל

מבוא

מעמד הקהל מבוסס על רובד רעיוני מעמיק. להלן נעסוק ברובד הרעיוני של המעמד לאור המרכיבים השונים שהזכרנו לעיל.

מטרת המעמד

התורה (דברים ל"א, יב) מגדירה באופן ברור את מטרת המעמד:

למען ישמעו ולמען ילמדו ויראו את ה' אלהיכם, ושמרו לעשות את כל דברי התורה הזאת:

בעל ספר החינוך (מצווה תריב) הרחיב על מטרת המעמד:

משרשי המצוה, לפי שכל עיקרן של עם ישראל היא התורה, ובה יפרדו מכל אומה ולשון להיות זוכין לחיי עד, תענוג נצחי שאין למעלה הימנו בנבראים, על כן בהיות כל עיקרן בה, ראוי שיקהלו הכל יחד בזמן אחד מן הזמנים לשמוע דבריה, ולהיות הקול יוצא בתוך כל העם, אנשים ונשים וטף לאמר, מה הקיבוץ הרב הזה שנתקבצנו יחד כולנו, ותהיה התשובה לשמוע דברי התורה שהיא כל עיקרנו והודנו ותפארתנו, ויבואו מתוך כך לספר בגודל שבחה והוד ערכה ויכניסו הכל בלבם חשקה, ועם החשק בה ילמדו לדעת את השם ויזכו לטובה וישמח ה' במעשיו, וכענין שכתוב בפירוש בזאת המצוה ולמען ילמדו ויראו את ה'.

הזמן

- מעמד הקהל מתרחש:
1. פעם בשבע שנים.
  2. לאחר שנת השמיטה.
  3. בחג הסוכות.

סיכום

בעוד שבתורה יש מידע כללי על מעמד ההקהל - הזמן והמקום שבו הוא אמור להתבצע, ומי אמור להיות נוכח בו, הרי שבמדור זה ראינו כיצד חז"ל הוסיפו פרטים הלכתיים רבים בנוגע לאופן התרחשות האירוע (קריאה בתורה - מי ומה קוראים וכו').

פרטים הלכתיים אלו משפיעים רבות על עיצוב האירוע. נגענו מעט גם במשמעות של הלכות אלו, והרחבה על כך במדור מחשבת ישראל.

נעמיק ברובד הרעיוני של כל אחד מהמרכיבים הללו:

1. פעם בשבע שנים

האברבנאל (דברים ל"א, ט) עומד על נקודה זו:

ואמנם למה היתה הקריאה הזאת בשנת השמיטה ובחג הסכות ולא היתה בכל שנה ושנה וגם מדי חדש בחדשו בהיות כי התורה הא-להית היה ראוי שלא ימושו דבריה מפינו? ... **כדי שישמעו ויתפעלו לבותיהם** מהדברים ומכבוד המדבר והקורא, **ואם היה זה בכל שנה היה הדבר נקל בעיניהם** כמאמר שלמה (משלי כ"ח, טו) "הוקר רגלך מבית רעך וגו'". ולכן צוה שמהשנים לא תהיה הקריאה תדירה בכל שנה...

המעמד אמור להיות בעל ערך רב-רושם, ורק אירוע שמתרחש פעם בכמה שנים יכול ליצור התפעלות כל כך גדולה. אך עדיין נשאלה מדוע להצמיד את מעמד הקהל לשמיטה?

2. לאחר שנת שמיטה, בחג הסכות

מוסכם שמעמד הקהל מגיע בסיום שנת השמיטה - "מקץ שבע שנים". עובדה זו מלמדת על קשר מהותי בין השניים. נראה כעת שתי גישות הפוכות ביחס בין השניים:

א - שמיטה כהכנה להקהל

המאור ושמש רואה בשנת השמיטה הכנה להתרוממות הרוחנית של האנשים שתסייע לקלוט כראוי את העוצמה האדירה של ההקהל. בהקשר זה הוא מסביר את קביעת המעמד בחג הסכות (רמזי יום ד' דסוכות ד"ה ויכתוב משה):

המובחר מכל הזמנים היה להם לישראל בחג הסכות של מוצאי שביעית, שבכל השנים היה להם לחרוש ולזרוע ולקצור קצירם וכו', אכן בשנה השביעית נחו שקטו מכל עבודתם בשדה. ואחר עבור עליהם כל הימים הקדושים אשר קודם סוכות, אין ספק כי הם נכונים להיקדש ולהיטהר ולשמע את דברי התורה.

ב - הקהל כהכנה לשנה השמינית

הרב מאיר שמחה הכהן, בעל המשך חכמה מעלה אפשרות הפוכה (משך חכמה דברים ל"א, י):

... ועוד, כי כל התורה היא נסיונות להבדיל מן החמדה והתאוה והקנאה אשר החומר יכביד על הנפש. ולכן אחרי שחרישה וקצירה נאסר להם שנה תמימה, הלא בכליון עינים יביטו על זמן ההיתר לצאת איש אל כרמו ואל שדהו - אז מצוה להם להיקהל ולשמע דבר ה' בירושלים בעזרה, למען ידעון דרך ה' בעשותם מלאכת שדה וכרם, ובהטבעם במצולות החמדות החומריות, להמתין עוד מעט לשמוע דבר ה'.

ובדומה כתב הרד"צ הופמן (דברים ל"א, י):

ועכשיו עם גמר שנת השמיטה... לקבל עליהם שוב את התורה כמו שקיבלו אז במדבר ולהבטיח בזה שהם מוכנים להקדיש את חייהם לעבודתו י"ש בכל זמן ובכל מצב.

לשיטת המשך חכמה והרד"צ הופמן, פניו של מעמד הקהל לעבר השנה השמינית, ומטרתו היא שליחת המשתתפים בו עם כוחות רוחניים חדשים בחזרה לחיי המעשה.

המשתתפים

בניגוד לרוב מצוות עשה שהזמן גרמן, רואים אנו כי במצוות הקהל התחייבו הן הנשים והן הילדים הקטנים.

הרב יהושע וייצמן (מצווה ברה, מצווה טז) מסביר שיש כאן מסר עמוק ומשמעותי:

יסוד מצות הקהל, הוא עצם ההתקהלות סביב התורה, והיא באה לבטא את הקשר העצמי שבין ישראל לאורייתא, ויעוד המצוה הוא ההתכנסות של כל הציבור על כל מרכיביו, ואף נשים וקטנים בכלל ציבור עם ישראל הם, ועל כן חייבים בהקהל. ויש להטעים יסוד זה בשמה של המצווה: "הקהל", שהוא מלשון "קהל" המורה על גדר ציבור... הביטוי קהל בישראל, גדול הוא יותר מקיבוץ כל הפרטים, והוא בא לבטא את המושג כלל ישראל.

מטרתו של המעמד אינה תוספת ידיעות הנשמעות מקריאה בתורה (שאזי נשים וקטנים היו פטורים), אלא עצם העמידה וההתקהלות אל מול התורה. העמידה המשותפת אל מול התורה, מבטאת את ההשתייכות הפנימית של העם לתורה, ולכך כולם שייכים.

הסבר נוסף לציווי הבאת הילדים הקטנים, מובא בדברי הרב שלמה אבינר (עטרת כהנים תשמ"ח):

אמרו טף למה בא? להביא שכר למביאייהם? מדוע מדובר בשכר למביאייהם ולא להם בעצמם, הן ילד שלומד תורה אינו מקבל שכר?! מזה למדים שמדובר בילד קטן ממש שהוא פסיבי... אבל כיצד אפשר לומר על קטנים כאלה "ישמעו ולמדו ליראה"? ר' יצחק אברבנאל (בדברים שם) מסביר: "והשכר ההוא היא קלות הטורח להביאם ליראה את דברי את ד' ולשמור מצוותיו, מפני ההרגל והמנהג הקודם אליהם, לבוא שמה ולשמע דברי תורה". אכן אדם מושפע לא רק בדרך של לימוד מכוון ומודע, אלא גם ממה שהוא קולט באופן סביל. גם יונק בן חודש הנמצא במעמד הקהל, משפיע עליו הדבר רושם אדיר, יותר מכל הסבר ודיבור. ההורים עובדים קשה, לחנך ילדיהם וללמדם, ובמעמד הקהל הילד סופג התרשמות פנימית עצומה השווה הרבה יותר מכל דיבור וחינוך מכוון, ונותן שכר טוב למביאייהם.

במעמד הקהל קיימים מספר מרכיבים המעניקים לו את אופיו המרשים והמשמעותי. להלן נעיין בהיבט המחשבתי של מרכיבים אלו.

1. קריאת התורה ע"י המלך

הרב חיים דוד הלוי מסביר בספרו (שו"ת עשה לך רב, ה, נא) את בחירת המלך לקרוא בתורה:

דבר זה נועד להגדיל את ההתרשמות של המוני בית ישראל. כי הלא לא זכו לראות פני המלך אלא לעתים רחוקות ונדירות ביותר... וכשמלך ישראל שהוא המורם מעם ושכבודו הוא חלק מכבוד שמים, קורא בתורה, אין ספק שהיתה ההתרשמות גדולה ועמוקה.

לכאורה היינו מצפים מהדמות הרוחנית המובילה באותו זמן, כהן גדול, נביא וכו', לקרוא בתורה אל מול העם, ומדוע דווקא המלך המתעסק בתחום החומרי והמדיני קורא בתורה?

הרב יהודה זולדן הסביר שיש כאן מסר רוחני משמעותי:

המסר העמוק העולה ממעמד זה הוא שאין הפרדה בין הדת למדינה. מדינתנו היא מדינה יהודית בה התורה היא המרכז והמוקד, ולא מדינה אזרחית-כללית. דווקא העומד בראש המדינה היהודית הוא הנדרש לחזור ולשנן מסר זה מדי שבע שנים: "להראות כי כתר מלכות מבוסס על כתר תורה" (מהר"ם אלשיך, דברים ל"א, יב). מעמד הקהל במקדש, בו העם כולו מקבל את התורה בראשות המלך, הוא הביטוי העליון והגבוה ביותר להווייתנו הייחודית כאומה.

המדינות של אומות העולם הן מסגרות חיצוניות שנועדו לאפשר יחסי גומלין נוחים בין הפרט לכלל: כל פרט תורם לחברה ולכלל ונהנה בתמורה משירותים שונים אותם מעניקה לו המדינה, כגון: כלכלה, בטחון, חינוך, שרותי בריאות ועוד. אצל אומות העולם, המדינה היא תאגיד חברתי בו מתקיימים תהליכים שונים שנועדו לשרת את הפרטים. אמנם במדינות מסוימות ישנם ערכים הנלווים לתאגיד החברתי, כגון שוויון, טובת היחיד וזכויותיו ועוד, ברם ערכים אלו רק נספחים למסגרת הלאומית הכללית.

לעומת מדינות אלו, מדינת ישראל היא אחרת. במרכזה של מדינה זו לא עומדת רק טובתם של הפרטים היחידים, אלא השאיפה לגלות שם שמים. הדרך לעשות זאת, היא על ידי הופעת עם ישראל היושב בארצו וחי כאומה על-פי התורה ומצוותיה. המעמד בו המלך - הדמות השלטונית הבכירה ביותר - קורא בתורה בפני כל עם ישראל אחת לשבע שנים במקום הקדוש ביותר לאומה, מצטרף לסגירת מעגל שבע שנות שמיטה שחל מספר שבועות קודם לכן ומבטא ייחודיות זו של עם ישראל.

אם כן יש שני כאן מסרים:

- א. קשר מהותי בין תורה ומלכות, בין דת ומדינה. דבר השופך אור על תפקידה ומהותה של המדינה בישראל.
- ב. היררכיה - הבהרה למלך ולשאר העם שכתר תורה הוא היסוד והבסיס לכתר מלכות.

2. תוכן הפרשיות

במדור תושב"ע הובאו החלקים השונים בספר דברים שחז"ל הגדירו שיש לקוראם במעמד הקהל. כעת נסביר מדוע נבחרו דווקא פרשיות אלו.

הרב חיים דוד הלוי (שו"ת עשה לך רב, ה, נא) סוקר את הפרשיות השונות ואת חשיבות הקריאה בהן:

פרשיות אלו אף הן נועדו להשיג את המטרה שבמעמד "הקהל", והיא "למען ישמעו ולמען ילמדו ויראו את ה' אלקיכם ושמרו לעשות את כל דברי התורה הזאת..."

פרשת הברכות והקללות עד סוף דברי הברית, הוא דבר מובן, שכן צריך היה להזכיר לעם במעמד גדול זה את דברי הברית אשר כרת ה' אתם בערבות מואב על ירדן ירחו ערב כניסתם לארץ. פרשת המלך קרא למעשה באזני עצמו "למען ילמד ליראה את ה' אלקיו לשמור את כל דברי התורה הזאת" (דברים י"ז, יט).

פרשיות "עשר תעשר", "וכי תכלה לעשר", יש בפרשיות אלה דיני מעשר ראשון ומעשר עני שנועדו לכלכל את שבט הלוי עובדי בית ה', וגם את הגר היתום והאלמנה (שם פסוק כט)... פרשה זו היא הבסיס והתשתית למצוות שבין אדם לחבירו, משום שמחייבת את האדם להעניק לזולת לשם קיומו, מרכושו והונו הפרטי, יגיע כפיו וזיעת אפו, וכ"ש הוא לבל יפגע אדם בזולתו לא בממונו וכ"ש בגופו. ואין ספק שהיה צורך במעמד גדול זה לקרוא באזני העם לפחות פרשה אחת העוסקת במצות יסוד שבין אדם לחבירו.

פרשיות "שמע" "והיה אם שמע", הרי הן קבלת עול מלכות שמים, וקבלת עול מצוות (ברכות יד.), ואין ספק בערכן וחשיבותן להשמייען במעמד גדול זה, ועל גודל חשיבותן תעיד מצות התורה לקראן בוקר וערב, בשכבך ובקומך.

כל מה שמלפני פרשת "שמע" (מתחלת סדרת "ואתחנן") הרי הוא שיחזור מעמד הר סיני, השמעת עשרת הדברות, ודברי מוסר קשים שהשמיע משה לישראל, ואין שום צורך לחפש טעם קריאתם במעמד זה.⁵

5 בנוסף האריך להסביר כיצד כל פרשת "ואלה הדברים", העוסקת ברובה בגדול בהכנות לכניסה לארץ קשורה גם היא למעמד זה.

מדור היסטוריה

מבוא

בפרק זה נסקור את ההיבט ההיסטורי של מעמד הקהל. נתייחס בקצרה למעמד המקורי בזמן בית המקדש, ואילו רוב הפרק יתייחס לסיפורו ההיסטורי המרתק של מעמד 'זכר להקהל'.⁶

הקהל בזמן בית המקדש

בפרקים הקודמים ראינו שמעמד הקהל אמור להיות מעמד רב רושם שמשאיר את חותמו לאורך ימים ושנים. בהתאם לכך היינו מצפים שהמעמד יזכה ל"סיקור (ותיעוד) תקשורתי" נרחב בדפי ההיסטוריה של עם ישראל.

על כן מפתיע מאד לגלות שבתנ"ך כולו לא מצאנו אפילו תיאור אחד של מעמד הקהל.

אמנם לא נוכל להסיק מכאן שיהודים לאורך כל הדורות לא קיימו מצווה זו מהתורה, שכן מצאנו בחז"ל התייחסויות לקיום מעמד הקהל לאורך בית ראשון ושני.

אמנם גם בחז"ל מפתיע לגלות התייחסויות בודדות בלבד. קיום מעמד הקהל בבית ראשון אצל רחבעם (ירושלמי עבודה זרה א, א; א; סנהדרין קא:), ובשלהי בית שני, כשאגריפס המלך עומד בראש המעמד (משנה סוטה ז, ח), וכן מעמד נוסף בו נכח ר' טרפון (ירושלמי מגילה א, י; ירושלמי הוריות ג, ב).

זכר להקהל'

קיומה של מצוות הקהל בשלמותה דורש שני מרכיבים לאומיים משמעותיים - בית מקדש ומלך ישראל. משום כך, מיד עם חורבן בית המקדש השני, בהיעדר שני מרכיבים אלו - נפסקה מצוות הקהל מחיי האומה.

6 בפרק זה נעזרתי רבות במאמרו של הרב יהודה זולדן "לתולדות זכר להקהל" מאחר החורבן עד ימינו" (מלכות יהודה וישראל, מרכז שפירא תשס"ב, עמ' 444-478).

3. קריאה מתוך ספר התורה העתיק ביותר

הרב נריה (צניף מלוכה עמ' 291-290) מסביר את העובדה שקריאת התורה הייתה דווקא מתוך הספר העתיק ביותר:

אחדות העם לדורותיו באה לידי ביטוי גם בעובדה שהקריאה הייתה מתוך ספר-העזרה, ספר התורה העתיק, ספר התורה הראשון אשר נכתב על ידי משה רבינו, והושם על ידי ארון הברית (בבא בתרא יד: ברש"י שם ד"ה ספר עזרה).

ולעומת מה שמצינו בחובות הפרט, שכל אחד מישראל... חייב הוא לכתוב לו ספר תורה חדש, היה כאן בחובת הכלל נקבעה הקריאה דוקא מתוך ספר התורה הישן, הקדום ביותר. והרי זה בא ללמדנו שביחס ליחיד, לפרט, המגמה היא להחדיר בו את ההכרה "שבכל יום יהיו בעיניך כחדשים"... ואילו ביחס לכלל... להעמידו על ההבנה שהוא ממשוּכו של אותו הכלל עצמו שעמד במעמד הר סיני שעמד בברית ערבות מואב, אותו הכלל שלמד תורה מפי משה רבינו... וקיבל ממנו תורה כתובה וחתומה.

4. תקיעת חצוצרות

הרב מאיר גרוזמן (על המועדים, עמ' 83) שופך אור על טעם התקיעה בחצוצרות:

עתה ניתן גם להציג את פשר השימוש ההמוני בחצוצרות בעת קיום מצוות הקהל... הרמב"ם מנמק ש"תוקעין בחצוצרות בכל ירושלים כדי להקהיל את העם"... לו הייתה זו המטרה - די היה בקבוצה קטנה של תוקעים שישוּבבו בעיר ויקהילו את העם. האמנם היה צורך שכל כהן וכהן יצטייד בכלי נשיפה זה...? עלינו לחפש איפוא, מטרה נוספת לשימוש המוני זה בחצוצרות...

בתנ"ך מסופר כי השימוש בחצוצרות היה נפוץ באירועים שונים... אך במיוחד כדי להלל לה', לפארו, לרוממו, לעשות לו שם.. כלום לא יהיה נכון לאור זאת להניח כי השימוש ההמוני בחצוצרות בעת קיום מצוות הקהל נועד להלל את ה' לפארו ולרוממו, ואולי גם ליצור אווירת חרדה מצד אחד ואווירת שמחה מצד שני, כדי לתת צביון מיוחד למעמד זה? שהרי ככלות הכל, מדובר במעמד של מתן תורה...

סיכום

מעמד ההקהל מייצר חוויה רוחנית מדהימה שרושמה אמור להיות חקוק בלב הנוכחים במעמד למשך שנים. בפרק זה העמקנו ברעיונות האמוניים ובמסרים הרוחניים העומדים בבסיס כל מרכיב ומרכיב של מצווה זו, שיחדיו בונים את המעמד המיוחד הזה.